LA FACILITACIÓ DES D'UNA PERSPECTIVA FEMINISTA

El feminisme de l'esquerra radical ha transformant considerablement el seu discurs durant aquesta última dècada, incorporant una forta crítica al binarisme home/dona i visibilitzant la multiplicitat d'identitats de gènere i desitjos sexuals, fins al punt de transmutar en el seu nom i denominar-se "transfeminisme. A través de l'aprenentatge col·lectiu, s'han anat incorporant progressivament nous patrons i formes de relacionar-se ja que l'obertura i la radicalització del discurs feminista obliga a repensar-se i recol·locar-se contínuament; convida a les que ocupen el centre a treure'n el cap per poder veure a la resta.

La societat, a nivell global, també s'està transformant a un ritme accelerat pel que a identitats de gènere. Malgrat l'estigma i la marginació social, les persones trans que surten de la norma binarista i heterosexual han aconseguit, a base de lluitar-ho, tenir el seu lloc en l'ecosistema social actual. Dins d'aquest procés de canvi, és important que les persones facilitadores també en prenguem partit i ens posem les ulleres del transgènere.

Acompanyar a persones i grups amb identitats de gènere minoritàries des de la cura implica, en primer lloc, fer una revisió personal interna en la que ens revisem nosaltres mateixes des d'una perspectiva transfeminista fent-nos preguntes com ara: Quin lloc ocupo jo dins del mapa heteropatriarcal? Qui m'oprimeix i a qui oprimeixo jo a nivell estructural? Estic aliniada amb la norma heterosexual i binarista? Quines creences tinc sobre les persones trans si sóc una persona cis? Si no sóc una treballadroa sexual, quines creences tinc sobre les treballadores sexuals? Quines creences tinc incorporades sobre les dones musulmanes amb una pràctica islàmica? Si sóc una persona blanca, quins privilegis m'otorga això al meu dia a dia? És molt important que fem un exercici humil d'anar a conèixer més el nostre rol intern que, per estar aliniat amb la norma majoritària, és racista, LGTBIQ+fòbic, abolicionista, classita, islamofòbics i capacitista; conèixer-lo més per controlar-lo i col·locar-lo amb consciència on nosaltres vulguem.
Fer-nos totes aquestes preguntes ens ajuda a descentrar la mirada per ampliar la visió, ens convida a sortir del nostre centre per veure el tot.

Dins del moviment feminista hem ocupat amb molta força durant molts anys el rol de les oprimides per l'heteropatriarcat, per denunciar un eix de dominació violent i quotidià que ens aixafa cada dia. El transfeminisme, a més a més, entén l'opressió de l'heteropatricat de manera totalment vinculada, dependent i interelacionada amb el colonialisme i el capitalisme.
Entendre els eixos socials de dominació des de la interseccionalitat ens convida a entendre la diversitat interna del feminisme i ens permet reconèixer-nos més enllà d'una massa homogènia d'oprimides. Ens fa més conscients que en alguns eixos ocupem el lloc d'oprimides i, en d'altres, ocupem el lloc susceptible de ser agressores; ens fa més conscients de l'amplitud del nostre rang social; ens mostra

que, entre les companyes feministes, tenir cognoms catalans, una carrera universitària, xarxa de família biològica, ser una dona cis i ser heterosexual et col·loca en un lloc més privilegiat que, si no és conscient, eclipsa, trepitja i esclafa.
El transfeminisme dibuixa un mapa estructural que ens ordena i ens convida a col·locar el nostre rang social i el de la resta, per tant, és una gran aliada en el camí cap a la democràcia profunda.

Estem en el camí que comunica el feminisme i la facilitació, en les vies comunicants que permeten que el bombeig d'una i de l'altre generin vida de manera coordinada. És un cos col·lectiu que està format de moltes persones que hi han sigut, que hi són i que i seran; és un cos en construcció, en moviment permanent que es transforma i transforma el seu entorn.

En el debat de com incorporar una mirada feminista a la facilitació, han aparegut molts dubtes i, el més present, ha sigut aviam si estavem barrejant el rol de facilitadora i el rol d'activista, de si estavem sent menys neutrals com a facilitadores. Finalment, vam arribar a la conclusió que facilitar des d'una persectiva feminista és establir un marc crític que ens permet reenfocar les ulleres heteropatriarcals que portem incorporades de fàbrica i que, en cap cas, són neutrals.
A continuació, es dibuixen alguns camins per on la facilitació podria incorporar una mirada feminista.

DE QUÈ PARLEM QUAN PARLEM DE DIVERSITAT?

- ✔ Preguntar-nos: En els nostres espais de facilitació, qui hi és i qui no hi és? Quins perfils de persones estant facilitant? Què estem fent i què podriem fer per realment acollir totes les veus? Preguntar-nos si és real que volguem donar la benvinguda a tota la diversitat. Ser clares, honestes i transparents amb allò que no acollim.
- ✔ Qui està criant? Qui està cuidant de les altres? Qui està cuidant les cases? És important visibilitzar en els grups com a facilitadores qui hi és i qui no hi és perquè està assumint treballs reproductius en aquest moment. Com seria facilitar quan s'estan cuidant personetes molt petites o persones dependents?

- ✔ En formacions i facilitacions posar exemples diversos: visibilitzar altres realitats més enllà de la normativitat (identitat de gènere, models de família, relacions sexo afectives, estats mentals, diversitats de cos, etc). Traspassar la heteronormativitat, qüestionar els biologicismes i normalitzar vivències com per exemple una transició de gènere.

- ✔ Implicar-nos per deixar espai a identitats fins ara perifèriques. Generar referents de facilitadores diverses. La falta de diversitat en equips de cofacilitadores o formadores genera estructures amb tabús, en què nombrar certes dinàmiques i violències és més difícil.

- ✔ Transcendir els filtres econòmics de classe que fan accessible la facilitació només a les persones amb diners. Que la possiblitat d'accés no recaigui en les persones amb dificultats econòmiques perquè la responsabilitat i el poder de canvi està sobretot en qui té pel privilegi per compartir-lo.

- ✔ Revisar el nostre llenguatge: repensar si estem deixant algú fora quan parlem des d'un plural majoritari del que ens sentim part.

- ✔ Des d'on parlem quan parlem de diversitat? Qüestionar-nos si ocupem una posició més central o perifèrica dins del mapa social. Si estem més al centre, revisar les actituds condescendents, paternalistes o assistencialistes que podem agafar a l'hora d'"incloure".
  Sovint des del centre es parla des d'un "nosaltres" majoritari que vol incloure a les "diverses". Es tracta que des dels centre es faci un pas enrere, que es giri el cap en totes les direccions per veure qui més hi ha; fer l'humil l'exercici de desenfocar la nostr mirada conscienment per entendre una mica més aquest tot divers.

COM PODEM GENERAR ESPAIS GRUPALS UNA MICA MÉS SEGURS?

Com a facilitadores tenim el poder i la responsabilitat de no tolerar i de posar límits a les actituts i comentaris masclistes, racistes, classistes, capacitistes… Si té lloc algun tipus d'agressió o abús de poder durant alguna formació o facilitació hem de parar-ho, enmarcar el què està passant visibilitzant l'estructura social i preguntar a la persona agredida què necessita. Nosaltres establim les condicions i pautes sobre les quals farem cada acompanyament grupal, interpersonal o personal i aquestes poden estar pensades des d'una perspectiva feminista.

- ✔ Al facilitar, nombrar i emmarcar amb claredat les violències. Nombrar les agressions tant de fora com de dins del grup. Fer baixar les paraules que costen dir i davant de les quals el grup pot ser que tingui algun límit. Per exemple, reformular "aquí han passat coses de gènere" per "aquí hi ha hagut una agressió masclista". És important parlar del rol d'agressor amb normalitat com a facilitadores, com a un rol més, sense que l'associem a l'activisme.

- ✔ Saber quin tipus de llenguatge utilitzo, cuidar el pronom amb el qual nombro a les persones del grup segons la seva identitat de gènere. No donar per suposat res.

- ✔ Prendre consciència de que els espais que sovint denominem segurs no son igual de segurs per totes les persones presents. Cada grup tindrà les seves necessitats concretes i pròpies a l'hora de generar un espai de seguretat. Com a persones facilitadores és necessari que coneguem aquestes necessitats. Portar

amb claredat i transparència que els espais segurs són un horitzó i, alhora, acceptar que arribarem a aconseguir-los complemtament, que sempre estarem en certa mesura exposades.

- ✔ Cossos: Com es poden sentir algunes persones del grup si algú ensenya el seu cos? Pot haver-hi inconsciència de privilegis especialment per part d'homes cis amb cossos normatius a l'hora de mostrar fàcilment el seu cos. Si passa, és important enmarcar-ho.

- ✔ Consentiment: Ser molt clares en demanar permís per acompanyar a algú a passar un límit o a entrar en un procés íntim. Explicar prèviament com serà i deixar espai per tal que la persona decideixi si vol entrar. No començar fins que rebem un sí explícit.

- ✔ Proposar espais de treball no mixtes pot generar espais més segurs i de més confiança en què les persones participants es podran obrir més i arribar a informació més profunda.
  Disposar d'espais de gènere no mites per a homes cis, dones i identitats de gènere no binàries, en alguns moments pot ser un bon recurs, especialment quan tractem temes de gènere i es posa allí la lupa. Així mateix, generar espais no mixtes de persones amb cossos i ments amb funcionalitat normativa per un cantó i persones amb funcionalitat normativa per l'altre.

  També es poden habilitar espais no mixtes al començar una facilitació, amb l'objectiu de que els membres del grup prenguin consciència dels seus privilegis o de la falta d'ells a l'hora d'ocupar l'espai i participar en la sessió. Com influeix la nostra identitat de gènere, color de pell i/o la nostra condició corporal en la nostra manera de participar?

PEL QUE FA A L'EIX DE DOMINACIÓ HETEROPATRIARCAL...

Des d'un anàlisi feminista dels 4 espais sagrats de la facilitació (indagació, gestió emocional, cohesió i celebració i presa de desicions), la indagació i presa de desicions són espais que tenen més a veure amb allò productiu, així com la celebració i la gestió emocional s'han vist entroncats en l'esfera íntima, de l'àmbit reproductiu. Estaria bé preguntar-se, "Dins dels grups, qui promou els espais de gestió emocional? qui facilita els de presa de desicions? Qui organitza i sostè les celebracions? qui cuida els espais de cohesió grupal?

En los cuatro espacios se reproducen roles de género que perpetúan las relaciones de poder y desigualdad entre las personas. El grupo puede tener mayor o menor consciencia de que se están dando estas dinámicas de poder pero, ahí es donde creemos que el rol de la persona facilitadora debe poner luz sobre estas cuestiones: emmarcarlas, poner el foco en ellas para generar consciencia y, desde ahí, que el propio grupo decida si las quiere o no trabajar.

Tenir més consciència de com influeix la construcció de gènere en les relacions intragrupals ens permetrà veure més fàcilment les dinàmiques de rang que sovint ens atravessen de manera inconscient o sutil. Amb el propòsit d'introduir les cures en els 4 espais de la facilitació, ens podem fer les següents preguntes:

1-Espai de l'assemblea, la presa de decisions i l'estructura:

> -*La comunicació verbal*: reparar en aspectes com el to (és alt, baix, està aliniat amb la cultura grupal?), el llenguatge (és sexista? és inclusiu? és heteronormatiu? els codis o parallenguatge (es deixa espai perquè intevinguin altres? es té una escolta empàtica?
>
> -*La comunicació no verbal*: atendre als gestos, la mirada, la postura… convida al diàleg i acull la diversitat o qüestionen i envaeixen? l'espai ocupat (físic: en quin lloc es col·loca cadascú en les reunions? Com és la distribució dels espais a la taula?; verbal: atendre al número d'intervencions, a la seva duració.

2-Indagació o creativitat: qui té el coneixement en el grup? Què entenem per coneixement? A qui truquem quan volem formar-nos?A qui es fa més cas quan parla? Amb quina dificultat o facilitat s'acullen els espais de creativitat en el grup? La cerca i creació d'idees i coneixements s'aborden de manera grupal o de manera individual? Qui promou aquests espais? Hi ha rotació de rols per a les tasques d'indagació o s'assignen en base als coneixements individuals de cadascú? En aquest cas, aquesta assignació tá a veure amb la divisió sexual del treball?

3-Gestió emocional: quin lloc ocupa la gestió emocional dins del grup? Per què? Qui la promou? Qui la facilita? Son benvingudes les emocions dins del grup? Es pot parlar d'elles? Quan, cada quant i on es pot fer? Qui te més facilitat a l'hora de parlar de les emocions? A què estan associades les dificultats per parlar de les emocions en grups? Què hi té a veure el gènere?

4-Cel·lebració-cohesió grupal: qui promou els espais de cel·lebració? Qui els prepara? Hi ha consciència dels treballs invisibles en els espais de cel·lebració? La repartició de tasques reprodueix la divisió sexual del treball? Canvien les relacions durant els espais de cel·lebració? I els rols canvien? Què hi té a veure el gènere?

Aquestes preguntes ens poden ajudar a qüestionar-nos la nostra manera d'estar als grups i a augmentar la nostra consciència sobre les desigualtats subtils- i no tan subtils- que hi tenen lloc. D'alguna manera, generen espais on gestionar i processar aquestes desigualtats, deconstuïnt patrons que tenim molt incorporats deguda la

nostra socialització patriarcal.

PEL QUE FA A L'EIX DE DOMINACIÓ COLONIAL I RACISTA...

No incorporar sistemàticament codis estatunidencs que sovint són les fonts de les quals aprenem. El donar les gràcies per tot, per exemple, pot ser forçat i *bizarro* per a algun grup.

Qüestionar el nostre llenguatge i pensar com arriba el nostre castellà a les persones de Llatinoamèrica. A moments, pot ser hostil i maleducat. Per això, es fa necessari descentrar la mirada també aquí.

Fer un exercici d'humilitat per a entendre la facilitació com una eina que és resultat final d'un llarg camí d'eines diverses. No veure-la com L'eina. Parlar també d'altres eines que ja eren presents abans que la facilitació com la pedagogia popular, la pedagogia queer, els processos d'emancipació personal i col·lectiva per a generar teixit social per a fer front al sistema, o els processos de participació de base, entre altres.

És imprescindible honrar les fonts de les quals bevem i hem begut. Nomenar l'origen de les dinàmiques i el saber que estem utilitzant ara en facilitar. Explicar d'on va néixer i com s'ha destil·lat fins a portar-ho aquí ara. S'ha de fer aquest exercici de nomenament i de reconeixement de tot aquests sabers que vénen dels marges i dels surs del món.

A nivell econòmic, comprometre'ns des dels centres per a no empènyer encara més els marges: oferir beques en les formacions i no carregar a l'esquena de les persones dels marges aquesta responsabilitat.

PEL QUE FA A L'EIX DE DOMINACIÓ CAPACITISTA...

Les persones que queden fora de la normativitat de cossos i ments no han de ser les que ensenyin a aquelles alineades amb la norma com ser més inclusives. Més aviat, són les persones alineades amb la normativitat les que han de fer-se càrrec d'això treballant entre elles. Algunes propostes en aquesta línia són:

- ✔ Generar espais no mixtes de persones normatives per a treballar els sistemes de creences presents sobre persones amb diversitat funcional. Qüestionar-nos què entenem per cossos "sans" i cossos "malalts". Pensar juntes i traçar estratègies des d'espais no mixtes de cossos normatius per a pensar què hem de canviar perquè hi capiguem totes.

- ✔ Revisar la mirada sobre l'"eficàcia" grupal des d'estructures productivistes (implicació/tasques/resultats/lideratge) i les creences de "bona participació" / "participació adequada". Investigar altres maneres de participar i idear com incloure aportacions de maneres d'estar diverses en la col·lectivitat.

- ✔ Tenir en compte que l'academicisme reforça el capacitisme i exclou a les ments no normatives, qüestionar-nos quant espai volem dedicar-li en les formacions a aquesta manera de treballar.

- ✔ Tenir a la maleta de facilitadores dinàmiques per a persones amb mobilitat no normativa.

ALGUNES CLAUS TRANSFEMINISTES A L'HORA DE FACILITAR

- ✔ És important tenir sempre presents els diferents eixos de dominació. En l'eix de sexe/gènere*... com influeix ser una dona trans, un home trans, una bollera*, una marica*, una dona cis* o un home cis dins d'un procés grupal? La identitat de gènere no és indiferent a l'hora d'abordar un conflicte ja que a nivell sistèmic existeix una distribució de rols amb més o menys rang social i contextual. On estem situades en els altres eixos de dominació (colinialisme, racisme, capacitisme...)?

- ✔ Diferenciant els conflictes de les agressions: els abusos que es donen sobre algun dels eixos d'opressió estructural (colonialisme, masclisme, capacitisme, edadisme, binarisme, racisme...) són agressions, ja que hi ha un desequilibri de rang social sobre el qual es dóna suport a aquest abús. Anomenant-los així, situem l'abús a nivell sistèmic dins d'una violència estructural que va més enllà de casos aïllats.

- ✔ Acceptant i sent transparents amb la no neutralitat: hi ha moments en els quals el transfeminisme porta la necessitat de triar de quin lloc estàs i posicionar-te amb claredat, definir el que no acceptes i posar límits. Com a facilitadores, pot ser-nos útil aquesta transparència, determinació i contundència a l'hora de presentar-nos i situar la nostra manera de facilitar sobre uns valors feministes i democràtics. És important acceptar i nomenar que no som neutrals, que tenim una línia de treball clara i que la portarem a la pràctica. El no fer-ho pot general dobles senyals constantment i irritar al grup.

- ✔ Integrant les cures dins dels 4 espais, especialment en la indagació i en la presa decisions, on prima més la productivitat, l'efectivitat i els resultats.

- ✔ Fent treball personal i formacions internes dins del IIFACe i dels nostres equips de facilitadores en PRIVILEGIS:

- ✔ És necessari ser conscient dels privilegis propis i ser transparent amb ells des del rol de la facilitació. És a dir, presentar-nos com a facilitadores des de la nostra subjectivitat pròpia. A vegades, per voler visibilitzar les perifèries es pot caure a parlar des d'aquest lloc sense realment habitar aquest marge i això pot irritar a qui sí que ho habita.

- ✔ És especialment necessari fer una anàlisi intern sobre les qüestions en què ens sentim superiors perquè segurament és allí on més inconsciència de privilegis tinguem.
- ✔ La celebració dels privilegis pot irritar a qui està en el rang sota si prèviament no hi ha hagut un exercici de responsabilització per a fer un ús conscient i just d'aquest poder. Fer un treball profund de rang social alt:

1-TREBALL PERSONAL COM A FACILITADOR HOME CIS

- Revisar la masculinitat pròpia de cadascun i qüestionar aquelles que es recreen en el rang alt, parlant des de veritats absolutes i dient als grups el que necessiten.
- Fer l'exercici d'identificar-nos, a nivell estructural, com a potencials agressors de dones i persones amb identitats no binàries*.

2-TREBALL PERSONAL COM A FACILITADORES DONES CIS

- Revisar quan s'agafa el rol de salvadores i cuidadores i si es fa de manera conscient.
- Aprendre a defensar-se d'atacs al rol de la facilitació.
- Qüestionar si hi ha una tendència inconscient davant els grups de voler agradar, de voler satisfer a les persones del grup que pugui influir en la facilitació.
- Treballar sobre el rang social alt com a dones cis i fer l'exercici d'identificar-nos, a nivell estructural, com a potencials agressores de persones amb identitats no binàries.

3-TREBALL PERSONAL COM A PERSONES BLANQUES

- Revisar la nostra identitat secundària racista i amb prejudicis de classe.
- Qüestionar els sistema de creences racistes que a moments continuem perpetuant en les nostres esferes socials diferents (amics, treball, família, etc.)

4-TREBALL PERSONAL SOBRE COSSOS NORMATIUS

- Preguntar-nos a fons com d'aliniat està el nostre cos amb els estàndards normatius de funcionalitat física, mental i de bellesa.
- Indagar en la relació que hem tingut i que tenim ara amb el nostre cos.

Tenir consciència del nostre nivell de seguretat, acceptació i satisfacció corporal.

PREGUNTES A l'AIRE

✔ El feminisme ha posat en el centre la necessitat d'assumir les cures com el motor bàsic perquè la vida funcioni, però de què parlem quan parlem de cures? es fa necessari habilitar espais perquè es doni aquest debat dins dels grups.

✔ Ha d'haver-hi especialitzacions per temes dins de la facilitació? Per exemple: gestió d'agressions masclistes, racisme.

GLOSSARI DE TERMES

ANTIRACISME: responsabilitat individual i lluita col·lectiva contra tot allò que justifica i legitima el racisme a la nostra societat.

BINARISME DE GÈNERE: pensament hegemònic que entén que la societat està conformada per dos grans grups, homes i dones, que se socialitzen cadascun com a tal segons el seu sexe biològic.

BOLLERES: forma despectiva de referir-se a les lesbianes. El col·lectiu s'ha apropiat del terme per a identificar-se des d'identitats que queden fora del binarisme de gènere i de l'heterosexualitat.

CAPACITISME: forma de discriminació o prejudici social contra les persones amb diversitat funcional de cossos i ments. La visió de la societat capacitista és que les persones «capacitades» són la norma en la societat i les persones amb diversitat funcional han d'adaptar-se a la norma o excloure's del sistema social capacitista.

CIS: prefix que s'utilitza per a distingir a les persones la identitat de gènere de les quals es correspon amb la que li va ser assignada en néixer (determinada pel seu sexe).

COLONIALISME: sistema social i econòmic pel qual un estat estranger domina i explota una colònia o ex colònia, països amb poder social o econòmic més baix.

CURES: conjunt de tasques i treballs destinats a satisfer les necessitats de les persones i mantenir-les en condicions saludables cada dia.

EDATISME: estereotipificación i discriminació contra persones o col·lectius per motius d'edat. Engloba una sèrie de creences, normes i valors que justifiquen la discriminació de les persones segons la seva edat.

FRAGILITAT BLANCA: és un estat en el qual fins i tot un mínim qüestionament a la posició blanca esdevé intolerable, provocant una varietat de moviments defensius que inclouen: argumentació, invalidació, silenci, retirada i afirmacions que s'està sent atacat i malentès. Aquests moviments funcionen per restablir l'equilibri racial blanc i mantenir control.

GÈNERE: construcció cultural que fa una societat a partir de les diferències biològiques conegudes com a sexe. Mitjançant aquesta construcció s'adscriuen cultural i socialment aptituds, rols i actituds diferenciades per a homes i dones atribuïdes únicament en funció del sexe biològic.

LGTBI+: sigles de diferents orientacions sexuals i identitats de gènere (lesbiana, gai, transsexual, bisexual, intersexual i altres.

MARIQUES: forma despectiva de referir-se als gais. El col·lectiu s'està apropiant d'aquest insult i l'utilitza per a evitar que tingui un significat negatiu.

PATRIARCAT: sistema o ordre social basat en la jerarquització d'unes persones sobre altres en funció de relacions de poder basades en el binarisme de gènere i l'adopció del masculí com a norma.

PERSONA NO BINÀRIA: persona que té una identitat de gènere que se surt del dualisme home/dona.

SEXE: conjunt de diferències biològiques (anatòmiques i fisiològiques) entre homes, dones i intersexuals. A partir de 1990, la filòsofa feminista Judit Butler teoritza sobre el concepte sexe qüestionant que la lectura que fem d'aquestes diferències depèn d'un determinat imaginari social (discursos, pràctiques i normes); per tant, organitzar el sexe sobre la base de dues posicions oposades i complementàries, és en si, un dispositiu mitjançant el qual el gènere es naturalitza.

SUPREMACIA BLANCA: pensament i discurs que sosté la creença de la superioritat natural dels humans amb pell més clara o "blanca" sobre altres grups socials

racialitzats.

TRANS: prefix que s'utilitza per a distingir que la identitat de gènere de la persona és una altra que l'assignada en néixer (determinada pel seu sexe).

TRANSFEMINISME: corrent del feminisme que entén la dominació de gènere de manera totalment vinculada amb altres eixos de dominació com són la raça o la classe social. El transfeminisme és un corrent multidentitaria en què es lluita des dels marges, des dels sectors més vulnerabilizats i fent front a tots aquests eixos d'opressió alhora. No es pot parlar de transfeminisme sense parlar d'anticapitalisme i anticolonialisme.

TREBALL SEXUAL: feina remunerada a través de l'ús del cos per generar plaer i satisfacció, afectivo-sexual, a les persones consumidores d'aquest servei

BIBLIOGRAFIA

Azpiazu Carballo, Jokin: «Masculiniades y feminismo», Virus Editorial, Barcelona 2017

Brizuela Gonzalez, Florencia y López Martínez, Uriel: "Descentrar la mirada para ampliar la visión. Reflexiones en torno a los movimientos sociales desde una perspectiva feminista y antiracista". Ed. Descontrol. Barcelona 2018.

Barjola, Nerea: "Microfísica sexista del poder".Ed. Virus, Barcelona 2018.

Diangelo, Robin: "Fragilidad blanca". Ed. del Oriente y del Mediterráneo

Esteban, Mari Luz: "Cuerpos". Texto.

F.Saad Layla: "Yo y la supremacía blanca". Combate el racismo, cambia el mundo y conviértete en un buen antepasado.

Mindell, Arnold: «Sentados en el fuego», DdeXpresiones de democracia profunda, Barcelona 2017.

Solá Miriam, Urko Elena: «Transfeminismos. Epistemes, fricciones y flujos», Ed. Txalaparta, Tafalla 2014.

Wittig, Monique: «El pensamiento heterosexual y otros ensayos», Ed. Egales, Barcelona 2010.